

ÚVODNÍK

Vážení spoluobčania!

Životné jubileum je vždy dôvodom na oslavu, na slávnostnú chvíľu, ktorá je zastavením sa, chvíľou na zamyslenie, bilanciou, ale aj na premýšľanie o budúcnosti. Tak ako si ľudia pripomínajú svoje životné výročia, obyvatelia obcí a miest si pripomínajú výročia založenia, resp. prvej písomnej zmienky, svojej obce či mesta. Výročie obce je sviatkom a dôvodom uviesť si spolupatričnosť k miestu, kde žijeme, k miestu, ktoré sme zdedili a ktoré odkážeme budúcim generáciám. Tento rok je rokom, keď si my Kovarčania pripomíname 730. výročie prvej písomnej správy o našej obci.

Generácie, ktoré tu žili usilovne budovali svoju existenciu a zvelaďovali aj obec. Dnes sa usilujeme konať podobne a jediná cesta, ktorá vedie k úspechu je cesta spolupráce, spoločného záujmu, vzájomnej pomoci a solidarity. To sú hodnoty, pre ktoré sa oplatí žiť a pracovať v prospech miesta, kde žijeme. Naše problémy a starosti musíme

riešiť len my, sme odkázaní na spoluprácu, na vlastné sily a schopnosti, na potenciál našich ľudí, na ich nadšenie a ochotu položiť ruku k spoločnému dielu.

Učí nás to história a sme povinní učiť to aj naše deti. Kovarce majú pred sebou budúcnosť a dnes robíme všetko pre to, aby tu zostali žiť aj ďalšie generácie - naše deti a vnuci, aby Kovarce boli ich domovom. Prajem vám, milí spoluobčania, aby sedemstotridsiate výročie prvej písomnej správy o Kovarciach bolo spoločnou výzvou a motívom pre naše myšlienky a skutky v prospech rodnej obce.

Mgr. Helena Paučtrová
starostka obce KOVARCE

„História je učiteľkou života...“

CICERO

V tomto roku si pripomíname 730. výročie prvej písomnej zmienky o obci KOVARCE z roku 1280.

V jubilejnom roku 2000 sa po prvýkrát uskutočnili dôstojné oslavy 720. výročia tejto významnej udalosti. Vyšli dve publikácie o histórii Kovariet. v Kovarskom mesačníku v rubrike „Z prameňov našej histórie“ sa v širších historických súvislostiach zachytávala aj

história obce Kovarce od najstarších čias až po koniec stredoveku. K vlastivednému poznaniu našej obce i vlasteneckému citeniu prispeli aj média – televízia, rozhlas, noviny a časopisy. Niektoré dominantné budovy, sakrálné stavby, pamätníky a iné stopy minulosti nútia mnohých občanov zaujímať sa o nedávnú, či vzdialenú minulosť aj rodovú príslušnosť k svojej obci, k svojmu rodisku.

Podľa archeologických náleзов bolo územie osídlené od praveku. Slovanské osídlenie územia sa dátuje od 9. storočia. **Vznik názvu obce má niekoho verzií.** Na mape Uhorska z roku 1528 sú

zakreslené aj Kovarce pod názvom **KOWARZE**, čo foneticky zodpovedá dnešnému názvu. V listine z roku 1337 v odvádzaní cirkevných poplatkov sa uvádza obec pod názvom **CHOARCH**, čo nepriamo dokazuje existenciu kovarskej fary, farnosti a kostola i cintorína na mieste dnešného kostola svätého Mikuláša. Kovarce tvorili feudálny majetok oponského panstva a spomínajú sa pod názvom possessio **KOVARCH**. Majiteľmi Oponského hradu sa od konca 14. storočia stala rodina z Čeklica /Bernolákovo/, ktorá si podľa hradu zmenila pomenovanie na Appónyi.

V ďalšom období dejín 15. 16. 17. storočia preživali Kovarce mnohé príkoria a útrapy spôsobené husitmi, tureckými vpádmi, protihabsburskými povstaniami Bethlena, Rákoczyho, Bockaya, Tokolyho. Ničivé vpády a výboje zanechali spustošené, vyrabované obce, mestá, Ponitrie i celé Slovensko. Šírila sa reformácia – protestanské hnutie a v zápätí protireformácia – silná rekatolizácia najmä jezuitmi. Išlo skôr o majetky ako vieru. Podľa zásady „Koho panstvo – toho náboženstvo“ museli poddaní nasledovať vieru svojich pánov.

Keďže Aponiovci boli grófskeho stavu, hodnostármi Uhorska, podporovali reformáciu. Prezrádzajú to aj nasledovné údaje. V roku 1559 bol v obci katolícky kňaz Martin. Ale v roku 1615 už bol evanjelický kňaz Matej Sartorius. Koncom 16. storočia roku 1591 sa spomína v obci evanjelická škola. Jej učiteľom bol Daniel Alberti.

Po konečnom víťazstve nad Turkami v roku 1699 a protihabsburskými povstaniami šľachty v roku 1711 nastupuje éra absolutizmu v Uhorsku, teda naobmedzenom vládnutí Habsburgovcov.

Isté uvoľnenie a začiatok hospodárskej obnovy krajiny nastáva v 18. storočí za vlády Márie Terézie /1715-1780/. Jej urgársky patent z roku 1767 upravil právne vzťahy medzi poddanými a zemepánmi. Poddanstvo však nezrušil. Obyvateľstvo sa delilo na: poddaných sedliakov – to boli tí, čo vlastnili istú časť poľnohospodárskej pôdy, 31 ich bolo želiarov – hofieri, tí čo mali vlastný dom, ale nevlastnili poľnohospodársku pôdu 33. Stredný stav tvorili remeselníci – kolári, stolári, čižmári. Boli to asi dva rody. Počet obyvateľstva na konci 18. storočia /rok 1787/ bol 821 s 91 domami.

Takže dejiny Kovariet v tejto dobe sú dejinami tunajších zemepánov, ku ktorým boli pripútaní poddaní – nevoľníci. Len niektoré mená z kruhov šľachty tvoria svetlú stránku našej histórie. Medzi ne patria tri vdovy, ktoré **dali postaviť kostol v rokoch 1755 – 1758**. Boli to tieto patrónky:

- *Judita Berenyi*, vdova po Ondrejovi Zayovi
- *Juliana Otilik*, vdova po Ladislavovi Korlátkoy
- *Terézia Korlátkoy*, vdova po Zozefovi Apponyi

Fara bola postavená v roku 1758, ktorú fundoval Pavol Motešický /zať Mikuláša Apponyiho/

Kovarcania môžu byť hrdí na vnútornú barokovú krásu kostola, zasvätený úcte sv.Mikuláša, biskupa.

/bližšie vid' História Kovariac str.52/.

V obci sú dva **kaštiele**. Horný kaštieľ je starého pôvodu. Obývala ho Judita Berenyi. Aby mohla fundovať stavbu kostola, predala svoj majetok rodu Bossanyiovcov. Ďalšími majiteľmi kaštieľa boli Motešički. Tí ho v roku 1864 predali Antonovi Welsovi, ktorý s ďalším podnikateľom z Moravy Pavlom Wehlem kúpili celý majetok za 160.000 florenov.

Spolu postavili v Kovarciach **cukrovar**. Vysoké príjmy z cukrovaru im umožnili, že horný kaštieľ opravili a nadstavili poschodie a Pavol Wehle si postavil nový dolný kaštieľ neďaleko cukrovaru. Cukrovar v roku 1872 vyhorel. Skôr, ako sa majiteľ Wehle natrvalo odsťahoval, predal svoj majetok Dr.Ondrejovi Wagnerovi z Budapešti za 170.000. Po náhlej smrti Antona Welsa /18.8.1876/ kaštieľ odkúpil Ďula Albert Aponyi, ktorý bol na cisárskom dvore Františka Jozefa. V roku 1906 – 1921 prenajal kaštieľ spolu s časťou kovarských a oponských lesov americký milionár Tomáš Cardéza. Jeho manželka Méry Cardezová dala pôvodne barokový kaštieľ prestavať s nadstavbou zadného poschodia. O týchto majiteľoch i o Welsovcach sme sa mohli častejšie dočítať v spomínaných publikáciách i časopisoch. Posledným majiteľom kaštieľa bol Henrich Apponyi /1885-1935/, ktorý bol posledným mužským potomkom oponickej vetvy Aponyiovcov. Kaštieľ predal Československému štátu. Po prvej svetovej vojne v kaštieli štát zriadil domov pre vojnových invalidov. Dnes slúži kaštieľ duševne chorým mužom. Je v správe Nitrianskeho samosprávneho kraja pod názvom *Clementia*.

Ani začiatok 19.storočia nebol pre Kovarce priaznivejší. Sužovali ho rôzne živelné pohromy a epidémia

cholery. Dňa 23.júla 1815 postihla obec povodeň. Požiare boli v obci v roku 1820. Zhorelo 15 domov a zahynul človek udusením – Jozef Opáth. Pri ďalšom požiari v roku 1857 zhoreli domy od kostola až po rieku Nitru. Epidémia cholery zasiahla aj Kovarce v roku 1831. Skosila život 277 obyvateľom. Chorých bolo 487, čo tvorilo väčšiu časť obyvateľstva.

V duchu maďarského hesla, že „Slovák nie je človekom“ nastalo násilné pomadžarčovanie školstva. A tak naši a starí rodičia sa museli povinne učiť po maďarsky. Narastal odpor a v zápätí prenasledovanie z obviňovania panslavizmu a poburovania proti maďarskej národnosti. Za takéto zmýšľanie bol trestne stíhaný aj Michal Šramka /1914/ a Michal Križan /1915/.

Národnoslobodzováci boj slovenského národa viedli poprední slovenskí národovci najmä Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Hodža. 10.mája 1848 v Turčianskom Svätom Martine prijali politický program v Žiadostiach slovenského národa, ktorý predložili vláde na schválenie. Viedeň však neurobila nič pre Slovákov, neodstránila národnostný útlak ba vydala zatýkač na Štúra, Hurbana, Hodžu za poburovanie a panslavizmus.

Revolúcia skončila kapituláciou Maďarov 13.augusta 1849 pri Világoši. Ministerským predsedom sa stal Alexander Bach a jeho éra sa nazýva Bachov absolutizmus od roku 1851 – 1860. Ale ani po jeho páde sa národnostný útlak nezmenšil, ba viac sa znásobil po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní v roku 1867 a pretrval až do zániku monarchie roku 1918.

Kovarce boli až do druhej polovice 19.storočia poľnohospodárskou obcou. Chotár bol rozdrobený medzi malých roľníkov vo výmere do 5 jutár, stredných nad 50 jutár. Väčšia časť pôdy aj naďalej patrila byvalým feudálom.

Keď sa zrušila colná hranica medzi Rakúskom a Uhorskom /1850/ začal na Slovensko prenikať zahraničný kapitál. V roku 1864 moravskí podnikatelia Anton Wels a Pavol Wehle založili v Kovarciach cukrovar. Za 16.000 zlatých kúpili od Motešických majetok. V cukrovare počas cukrovarnickej kampane zamestnali 250 až 300 robotníkov. Cukor sa vyvážal do Viedne, Brna aj na vnútorný trh. Nastala však cukrová kríza, a tak sa stalo, že cukrovar vyhorel v noci z 24. na 25.decembra 1873. Cukrovar bol poistený na 130.000 zlatých. Možno to bola príčina jeho vyhorenia. Kovarce boli v tom čase bohatou obcou v okolí. P.Wehle predal majetok peštianskemu lekárovi Alexandrovi Wágnerovi v roku 1874 za 175.000 zlatých a navždy odišiel z Kovariac.

Anton Wels – starý otec slávnej oscarovej herečky Audrey Hepburn – Ruston, zomrel v roku 1876 a je pochovaný v krypte pod kostolom v Kovarciach, kde po jeho boku odpočíva aj jeho manželka Katarína, rod.Schutzová. Dedičia po smrti A.Welsa odpredali majetky Aponiovcom, len liehovar a majer získali Wágnerovci.

Dr.A.Wágner dal v roku 1879 – 1890 postaviť pod Hôrku rodinné mauzoleum **kaplinku sv.Anny** /vid' História Kovariac str.54/. S manželkou Annou mali dvoch synov Alexandra /Šándor/ a Ferdinanda /Nándor/ a dcéry Annu a Hermínu. Alexander bol neskôr ministrom zahraničných vecí maďarskej vlády. Zomrel slobodný na tuberkulózu. Wágnerovci uskutočnili ďalšiu prestavbu dolného kaštieľa – rozšírili park a na rieku Nitru vytvorili malý prístav na člnkovanie v letnom období, kde chodili letovať. V júni 1884 dal vedľa majera na

Gedelove postaviť **kamenný kríž**, ktorý vďaka obnove vdp.O.Teplica sa v minulom roku 2009 znovu vysvätil. Dr.A.Wagner zomrel v Kovarciach vo veku 71 rokov dňa 4.marca 1884. Po smrti Alexandra Wágnera dolný kaštieľ s majerom a liehovarom získala jeho vnučka, ktorá sa v roku 1916 vydala za Bélu Schlika z Budapešti. V roku 1924 zdedili majetok Dr.Štefan Schlick. Schlikovci vlastnili v Maďarsku železiarne i mnohé veľkostatky. Ešte po vojne visel v predsieni kaštieľa ich honosný erb. Správcom u Schlikovcov bol náš občan Michal Vančo. Po druhej svetovej vojne bol kaštieľ konfiškovaný, potom v roku 1945 Povereníctvo SNR pre školstvo povolilo zriadiť v Kovarciach obvodnú štátnu meštiansku školu. Od r.1961 tu bola Materská škola. Prestavbu kaštieľa uskutočnil podnik agrofloty Slovaik ako účelové zariadenie. Od 2009 roku prešiel kaštieľ novou úpravou a slúži ako zoopark pre súkromné účely jeho majiteľov ruského pôvodu.

Na konci 19.storočia celková výmera chotára bola 4361 katastrálnych jutár čiže 2504 ha. Najväčší vlastníky pôdy Aponi vlastnil v obci po roku 1900 až 1082 k.j. a 1492 k.j. lesov. O pôdu sa staral. Vykonával melioračné akcie – drenážovanie, odvodňovanie.

Na svojom lesnom hospodárstve zriadil lesnú oboru – zvernica a ohradil ju vysokým plotom. Dĺžka oplotenia obory predstavovala vyše 10 km. Nasadili tu vzácne zveri. Bratia Ľudovít a Anton Aponiovci dali vybudovať majer na Pochabanoch tzv. Tereza majer. Jeho súčasťou bola rozsiahla ovocná záhrada a lesovňa. Úrodná pôda, bohaté lesy umožňovali ich vlastníkom obchodovať s úrodou, jej produktmi a drevom. Bolo nutné riešiť dopravu a cesty. Keď sa slávnostne otvorila železničná trať Nitra – Topoľčany

16.septembra 1881 bratia Július a Anton Aponiovci podali žiadosť na ministerstvo dopravy v Budapešti o povolenie **vybudovať úzkorozchodnú železnicu**, ktorá by spájala majere veľkostatku s najbližšou železničnou stanicou. Parná hospodárska a poľná železnica sa stavala v rokoch 1911 – 1913 v dĺžke 14,5 km. Zároveň si prenajali koľaj na prekládku tovarov z vozňov úskokoľajky do vagónov železnice. Na trati bolo 10 drevených mostov. Trať viedla zo železničnej stanice Lovasovce /Koniarovce/ cez Hrušovany, Preseľany cez rieku Nitru do Lefantaviec, Oponíc, Súloviec, Kovariec k dolnému a hornému majeru a liehovaru.

V januári 1914 podali bratia Anton a Július Aponiovci žiadosť

o predĺženie trate poľnej železnice z Kovariec do tribečských hôr, aby vyťažili staré duby a bukové porasty vo svojich lesoch. Lesná trať začínala pri kovarskom hornom liehovare pokračovala stúpaním z ľavej strany Hörky. Museli sa vybudovať mohutné drevené viadukty ponad rokliny a hlboké výmole, štyri vysoké drevené mosty s opornými piliermi. Trať pokračovala po pravej strane proti prúdu cintorínskeho potoka popod Pochabansko. Koniec tzv. dolného úseku bol na výhybni a zriaďovacej staničke pri potoku pod Kúreným brodom. Odtiaľ viedla lanovka, ktorá slúžila na transport vozňov lesnej železnice na hornom úseku v nadmorskej výške 424 m.n.m. až k dnešnej chate Petráška /438 m.n.m./ Tento ozubnicový úsek viedol až pod

Tribeč. Trať stavali v rokoch 1915 – 1917 prevažne talianski vojnoví zajatci.

Demontáž lesnej železnice bol likvidovaný v dvadsiatych rokoch po úplnom vyťažení mohutného bukového porastu okolo vrcholu Tribča. Aj dnes by sa mohli výruby stromov uskutočniť kvôli krásnemu výhľadu Tribča do širokého okolia. Poľná železnica bola v prevádzke do polovice tridsiatych rokov.

Prvá svetová vojna spôsobovala nielen hmotný nedostatok potravín, ale dotýkala sa života každého obyvateľa. Mužov – otcov rodín, odvádzali do vojny, ženy, deti starci ich museli nahrádzať v ťažkých prácach. Nedostatok ľudí nastal aj v priemysle. Správca na Aponiovských majetkoch žiadal, podobne ako aj Poľnohospodárska a liehovarská spoločnosť o oslobodenie svojich zamestnancov od vojenskej služby. Medzi zamestnancami železnice bol aj Jozef Petrák z Kovariec.

Rakúsko-Uhorsko, ktoré vyhlásilo I.svetovú vojnu v roku 1918 skončilo jeho porážkou na jeseň 1918. Na troskách monarchie vznikli nové štáty, medzi nimi aj Československá republika. Vojna vzala mnoho životov a tí, ktorí prežili mnohí boli zranení, dokaličení. Aj Kovarčania zaplatili krvavú daň vojne. Na pamätnej tabuli na múre kostola sú vyryté mená 35 mužov, ktorí sa do svojich rodín už nikdy nevrátili. Česť ich pamiatke.

Zoznam použitej literatúry, publikácie:

- *História Kovariec*
- *Z histórie obce Kovarce*
- *Anton Spiezs Dejiny Slovenska*
- *Dejiny farnosti Kovarce od niekdajšieho správcu fary Jozefa Daniša*
- *Dušan Čaplovič – Osmičky v našich dejinách*

Spracovala:
PhDr.Irena Grácová
redaktor KM